

EL DOGMA DE LA DIVINITAT DE JESUCRIST, PEL DR. ALFONS M.^a RIBÓ, PREV., CANONGE DE BARCELONA

És el dogma fonamental de l'Església Catòlica

El dogma de la divinitat de Jesucrist és, sens dubte, el fonament de la doctrina catòlica. La Revelació, tant en el Nou com en l'Antic Testament, té per objecte primari Jesucrist; car és feta dins l'economia de la redempció de la humanitat; de manera que, *de fet*, pel misteri de l'encarnació del Verb no sols se'ns manifesta el misteri de la Trinitat, sinó que amb ell està estretament lligada la mateixa creença en Déu, "creditis in Deum, et in me credite", creieu en Déu, doncs creieu també en mi: "haec est vita aeterna ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Jesum-Christum", en això consisteix la vida eterna, que et coneguim a tu que ets Déu vertader i al que has enviat, Jesucrist. Per tant, és falsa la posició del deïsta, puix, si hom creu en Déu, ha de creure en el qui és el seu enviat, que té en son favor el testimoni del Pare, executa les seves obres i és un amb Ell; i el manament de creure en Crist és una conseqüència necessària de la fe en Déu. D'aquí es desprèn que la consecució de la vida eterna, que consisteix en la possessió de Déu, per a la qual és necessària la seva visió, està enllaçada íntimament amb el coneixement de Jesucrist. En aquest text clarament s'indica que no es pot obtenir el coneixement de Déu que es requereix per a la vida eterna, sense el coneixement de Crist; i demés, que de la mateixa faisó que és indispensable el primer en ordre a la beatitud, també ho és l'altre, amb el qual es declara la consubstancialitat del Pare i del Fill.

Cal fixar-se en la raó de finalitat i causalitat que en els llibres sagrats s'atribueix al Verb encarnat quant a la redempció humana: Déu volgué salvar el món, i per això envià son Fill, a fi que el qui cregués en Ell, aconseguís la vida eterna. "Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum Unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam"; per contra, "qui autem non credit (in eum) iam iudicatus est; quia non credit in nomine Unigeniti Filii Dei"; no perquè sigui una condició extrínseca, sinó perquè és la Veritat del Pare, i, per tant, la llum del món, i el qui la refusa, s'estima més les tenebres, "iam iudicatus est". "Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem"; i essent així, no sols desconegueren el Verb diví, sinó que s'entossudiren a voler ignorar el Déu veritable,

aferrissant-se en la professió del politeisme i en el culte estúpid dels fingits ídols, que eren obra de la mà de l'home.

La vida eterna considerada *in termino* és essencialment la mateixa que la vida de la gràcia *in via*, per bé que en sigui la consumació. Es diu dels fidels qui ja aquí a la terra posseeixen la vida eterna: "qui verbum meum audit et credit ei qui misit me, *habet vitam aeternam*", el qui escolta la meva paraula i creu en aquell qui m'ha enviat, *posseeix* la vida eterna (Jn., V, 24), "dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum et simus in vero Filio eius, hic est verus Deus et vita aeterna", ens ha il·luminat perquè coneguéssim el vertader Déu i visquéssim en comunió amb el seu propi Fill; aquest és el vertader Déu i la vida eterna (I Jn., V, 20). Mes aquest coneixement de Déu i de Jesucrist, a diferència de la visió *in patria*, s'obté mitjançant la fe, la qual no és un coneixement nu i purament especulatiu, sinó que enclou l'afecció, la dilecció i l'observància, "qui non diligit, non novit Deum, quoniam Deus caritas est", qui no ama no coneix a Déu, perquè Déu és amor: "Et haec facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me". I això faran amb vosaltres perquè no conegueren al Pare ni a mi: "Et in hoc scimus quoniam cognovimus eum, si mandata eius observamus". I en això sabrem que el coneixem, si guardem els seus manaments.

Si, doncs, la creença en Déu està vinculada en la creença en Jesucrist, per raó de la filiació divina, bé podem dir que ho estarà la revelació del misteri de la Trinitat i que el dogma de la divinitat de Crist és el fonament de tota la dogmàtica i de la pragmàtica de l'Església Catòlica.

Déu, qui havia fet les revelacions a la humanitat, mitjançant els profetes. en els darrers temps ens parlà pel seu propi Fill, no valent-se del llenguatge simbòlic, figuratiu i misteriós emprat pels vidents d'Israel, sinó d'una manera explícita, clara i precisa. S'esvaeixen les ombres que embolcallaven la Divinitat; el seu coneixement ja no arribaria a l'home únicament per reflexió en el Verb profètic, sinó que el mateix Verb increat, revestint-se de la nostra naturalesa, davallaria a la terra i li parlaria *os ad os*, ço és, en el seu propi llenguatge; i no com a simple transmissor de les veritats divines, ans bé com a llur realitat i mitjà pel qual arribéssim a la seva coneixença. Així, no ens diu, respecte a la Trinitat, que en Déu hi ha tres persones distintes, i una sola naturalesa, sinó que diu: jo sóc el Fill natural de Déu, jo i el Pare som un, us enviaré l'Esperit de veritat que procedeix del Pare, i, consegüentment, de mi; jo us dono (als Apòstols) l'Esperit Sant i amb la seva virtut podreu perdonar els pecats; la professió de fe en el Pare, en mi i en l'Esperit Sant serà la consagració dels cristians, i la invocació formal i explícita de les tres persones constituirà la forma del Sagrament de la regeneració. Amb aquesta regeneració Crist santificarà la seva Església, consagrant-la al servei de Déu, purificant-la per l'aigua i el verb (de vida), "ut illum sanctificaret mundans lavacro aquae in verbo vitae", i per això s'entregà

a si mateix per ella "tradidit seipsum pro ea" (1), sacrificant-se com a hòstia oferta a Déu en perfum de suavitat, "tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo, in odorem suavitatis" (2). Demés, la mort física de Crist és el tipus de la nostra mort mística, i la seva resurrecció el de la nostra resurrecció espiritual i també de la de la carn, car ell ressuscità com a primogènit dels morts, "primitiae dormientium".

Tota la vida espiritual dels fidels s'ha de desenrotllar a imatge de Crist "conformes fieri imaginis Filii sui", i no d'una faisó externa, sinó per mitjà d'una unió vital, estant empeltats i romanent units amb ell com el sarment amb el cep: "ego sum vitis vera, vos palmites". Sense aquesta activitat de Crist en l'Església, no és possible de comprendre el que és el Cristianisme: el qual no és simplement la doctrina de Jesús, així com el platonisme és la doctrina de Plató i l'aristotelisme la doctrina d'Aristòtil; puix no és una escola, sinó un cos vivent, i per tant els fidels no sols són deixebles d'un mestre eminent, sinó membres vius que tenen a Crist per cap. I considerada l'Església com una grandiosa edificació, Jesucrist n'és la pedra fonamental, pedra que, com diu el Profeta (3), va posar Déu en els fonaments de Sió, pedra exímia, escollida, angular, preciosa, en la qual el qui s'hi afermi per la fe, restarà incommovible; mentre que per al qui en ella ensopegarà, serà pedra d'entrebanc i d'escàndol. Els jueus hi ensopegaren i hi han ensopegat tots els impius, precisament per no haver sabut veure a través de la humanitat la naturalesa divina.

La ignorància culpable d'aquesta veritat fou la causa de la reprovació del poble jueu. No volgueren conèixer que la Llei els havia estat donada com un pedagog que els conduís a Crist (Gal. III, 24) qui havia d'establir la nova economia, de la qual la constitució mosaica era una figura; i que, per tant, Jesucrist de dues maneres era el fi de la Llei: perquè aquesta s'encaminava a ell com al seu objecte primari, i perquè amb el seu adveniment, per necessitat s'acabaria, no per la seva destrucció, sinó per la seva perfecció, car la realitat inutilitzava el símbol; que és el que diu Sant Agustí: "Christus finis Legis dicitur non tam interficiens, quam perficiens; neque enim advenit ut Legem solveret destrueretque, sed ut eam impleret et ad perfectionem adduceret", i això, segons Moisès i els profetes i autènticament declarat i evidenciat pel mateix Messias ho realitzaria per ésser el Fill de Déu. Vet aquí el centre de les predicacions del diví Mestre, vet aquí el dogma fonamental de la constitució de l'Església, la qual havia d'aixecar-se damunt la pedra visible, que era Sant Pere, precisament perquè féu aquesta professió de fe explícita: "Tu es Christus filius Dei vivi".

(1) *Ad Eph.* V, 26.

(2) *Id. id.* 2.

(3) Que aquest text d'Isaïas és messiànic, consta no sols per l'autoritat de Sant Pere i de Sant Joan, que així ho entengueren, sinó pel mateix context del profeta; puix immediatament abans es refereix a Emmanuel, del qui diu que serà protector del seu poble, i per tant, per als infidels, serà pedra d'escàndol.

La importància transcendental del dogma de la divinitat de Jesucrist l'han reconeguda els enemics que en tots els temps ha tingut l'Església, des dels cerintians, nicolaïtes i ebionites, contra els quals segons Ireneu, Victori i Sant Jeroni, escriví Sant Joan el seu Evangeli, fins els modernistes dels nostres dies; puix tots han posat llur esforç a negar-lo o desvirtuar-lo; mes han quedat esmicolats contra aquesta pedra angular, i les forces de l'error han estat vençudes amb la solemne proclamació de la veritat en el primer Concili ecumènic de Nicea i amb la seva confirmació en el d'Efès. La tàctica de tots els heretges, als quals podríem anomenar, d'una manera especial, Anti-Cristos, puix que volien destruir el Crist, es conté en l'evolució de l'arrianisme; i consisteix a no regatejar-li cap títol de grandesa, mentre no s'arribi a la concessió de la Divinitat; i així admeten que és la creatura més excelsa, de la qual es valgué Déu com d'instrument per a la creació de totes les coses i fins que és *semblant* al Pare quant a la naturalesa divina, però no consubstancial.

L'Església, per la seva part, com a posseïdora d'un magisteri doctrinal infalible, captenint-se de la suma importància de vetllar per la puresa del dogma que "Crist és fill natural de Déu", s'ha esforçat des del seu origen a defensar-lo contra l'heretgia, la qual a voltes l'ha atacat d'una manera franca i oberta, i a voltes valent-se de sofismes i de subtileses metafísiques; ni s'ha deixat il·lusionar pel miralleig de les lloances dels que diuen que Jesús és Elias, Jeremias o un dels profetes, als quals oposa la professió de fe de Pere: "Tu ets el Crist, el Fill de Déu vivent", que li fou revelada, no per la carn i la sang, sinó pel Pare que està en el cel.

Mes aquesta veritat no la professa l'Església solament d'una manera teòrica, com un dels articles del Símbol, sinó que sorgeix de totes les manifestacions de la seva vida interna i externa, i constitueix la vàlua de tota la litúrgia sacramental i sacrificial; essent el compliment d'aquella peticció que féu Jesús en acceptar deliberadament el sacrifici. "Pater clarifica nomen tuum" (4), ço és, de la faisó amb què el Pare ho havia disposat, i consistia en l'expiació i satisfacció prestada per Crist que s'oferia com a víctima, i en la difusió de la glòria de Déu per tota la terra, perquè tot el que Déu s'ha dignat manifestar de si mateix arribi al coneixement de tots els pobles. El nom del Pare havia ja estat glorificat durant l'actuació de la vida de Crist, "clarificavi", mes havia d'intensificar-se "et iterum clarificabo", i això es realitzaria per la perpetuació de la vida de Jesucrist en la nova Església.

S'ha de concloure, doncs, que en l'economia cristiana hi ha aquesta qüestió cabdal: El Verb encarnat, Jesucrist, és vertader Déu, o no és més que una semi-divinitat i en el fons una pura creatura? Segons que es contesti en un sentit o en altre, els dogmes més fonamentals del Cristianisme, com són la Trinitat, l'En-

(4) Jn. XII, 28.

carnació, la Redempció, l'Eucaristia, muden d'aspecte. Aquesta, diu un escriptor, serà la glòria de Sant Atanasi, d'haver desenrotllat aquesta consideració fecunda, provant que tota l'economia del Cristianisme està fonamentada en la fe en Jesucrist, Déu i home, sota la doble idea que el Pare se'ns ha revelat per mitjà del Fill, i que el Verb de Déu s'és fet home per a la nostra redempció. El Logos del Pare ens va ensenyar a conèixer el Pare, ens va acostar a Déu, ens va fer fills de Déu. Suprimeixi's la divinitat de Crist; què queda del seu aspecte de revelador del Pare, de mitjancer i de redemptor?

Fetes aquestes lleugeres indicacions respecte la importància del dogma de la divinitat de Jesucrist en l'Església Catòlica, concretem-nos al seu aspecte purament dogmàtic en ordre a la seva definició en el Concili de Nicea.

Història del dogma fins a Nicea

Demostrada amb evidència la divinitat de Jesucrist en els Evangelis i feta objecte preferent de la predicació apostòlica, fou professada explícitament en l'Església durant els tres primers segles, i aquesta doctrina es conservava pura, concreta i definida al temps que Arrius alçà la bandera de l'heretgia. I aquest fet, com la impugnació del dogma per altres heretges anteriors, no sols no en són una excepció, ans bé ho confirmen; puix contra d'ells s'aixecaren des de Sant Joan fins a Alexandre i Atanasi, i d'una manera particular la doctrina arriana fou denunciada a l'Església, i els seus defensors, per a fer-la viable, es veieren en la necessitat d'usar un llenguatge artificios, imprecís i sofistic. Mes semblants recursos de mala llei serviren precisament per palesar el sentit de la fe dels Sants Pares, la qual, tal com es conservava al començament del segle iv, era en el sentit de professar la creença en un sol Déu, i una sola naturalesa divina en tres persones, segons la qual, a guisa de definició claríssima contra la nova heretgia, va ésser declarat en el Concili de Nicea que el Fill era *consustancial* al Pare. No és, doncs, el dogma de la divinitat de Crist fruit d'una evolució ideològica dels primers segles del Cristianisme, sinó que des de la fundació de l'Església se'ns presenta com una veritat explícita i perfectament definida.

No és estrany que ja en els temps apostòlics sorgissin heretgies contra aquest article fonamental de la fe, engendrades de les sectes judaïtzants, i que foren el llaç d'unió d'aquestes amb les agnòstiques. Els primers impugnadors de la personalitat divina de Jesús foren els jueus, els seus contemporanis. La doctrina dels nicolaïtes, ebionites i cerintians que afirmava que Jesús era fill de Maria i de Josep, no era més que la repetició d'aquella dita dels jueus: "Nonne hic est Jesus filius Josep, cuius nos novimus patrem et matrem?" (Jn. VI, 42). Per això s'aixecà contra els dits heretges l'Evangelista Sant Joan i els confongué amb els mateixos arguments amb què Crist confonia els seus adversaris. Aquesta fou l'ocasió del seu Evangeli com diu Sant Ireneu: "Joan deixeble del Senyor, volent

fer desaparèixer l'error semblat per Cerintus i molt abans pels anomenats nicolaïtes... donà començament a la doctrina continguda en son Èvangeli amb aquestes paraules: *In principio erat Verbum*; i, segons la informació de Sant Jeroni, *compulsus est divinitatem Christi nativitatem edicere*.

En el sublim exordi del quart Èvangeli, en frases curtes però eminentment comprensives, s'enclou una admirable síntesi de la doctrina de Jesucrist respecte a la seva persona. *In principio erat Verbum*, eternitat del Verb. "Antequam Abraham fieret ego sum; et *Verbum erat apud Deum* (circumincessió)" identitat de naturalesa amb el Pare, amb distinció personal, "non creditis quia ego in Patre et Pater in me est?"; et *Deus erat Verbum*, declaració directa de la divinitat del Verb, "Ego et Pater unum sumus", com ho interpretaren els jueus "quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum" i ho confirmà el mateix Jesucrist. Aquestes tres propietats es junten en una en el vers. 2: *hoc erat in principio apud Deum*. existia el Verb *ab aeterno*, consubstancial amb el Pare, en aquella amigable conjunció, en unitat de naturalesa i concòrdia de voluntat (Thom.). Si bé Sant Joan és l'únic entre els autors sagrats que usa la paraula Verb *Λόγος*, no solament en l'Èvangeli, sinó també en la seva primera lletra, I, 1; i en l'Apocalipsis, XIX, 13, no hi ha dubte que amb ella designa el Fill de Déu, la qual cosa ni els arrians la negaven.

Aquesta afirmació tan categòrica de la divinitat del Verb és la tesi que l'Èvangelista desenrotlla en el seu Èvangeli; i la prova evidentment, valent-se dels miracles que d'una manera més palesa demostren el poder diví que residia en el Messias, i, sobretot, fent sobresortir les declaracions que el mateix Jesucrist féu de la seva divinitat en les seves controvèrsies amb els prínceps de la Sinagoga. Bé podia concloure amb plena confiança en la vàlua de la seva argumentació: "Haec autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei". I notem, que si Sant Joan escriví son Èvangeli per a provar la divinitat de Crist contra les sectes judaïtzants i contra Cerintus i altres heretges, és prova que aquell dogma era professat en l'Església, com, per altra part, consta pels Sinòptics, per les epístoles canòniques i pels Fets dels Apòstols.

La crítica racionalista no vol admetre l'origen apostòlic de la doctrina de la divinitat de Crist, sinó que l'atribueix als deixebles dels Apòstols. Per això els partidaris d'aquesta escola neguen que Sant Joan sigui l'autor del quart Èvangeli, puix no es comprèn, diuen, que cap arborament de fe, ni cap filosofia sigui suficient perquè un apòstol que va conviure amb Jesús, extingida del tot la verdadera imatge de la seva vida, pogués concebre la noció i forma d'una persona divina, fins al punt de persuadir-se que havia tractat familiarment amb el Logos encarnat. La conseqüència no sols arbitrària sinó contrària al sentit dels Èvangels sinòptics és que l'Èvangeli atribuït a Sant Joan no és més que una ficció, i en ell el seu autor desenrotlla amb molt d'art el concepte fonamental del Logos, noció treta de la filosofia alexandrina, sota la forma d'una descripció dramàtica

de la lluita entre la llum i les tenebres, excitada per la presència i intervenció activa del Logos diví a la terra. Els elements històrics, ço és, els personatges i esdeveniments, són únicament un recurs de l'autor per a concretar en forma històrica i palpable els conceptes abstractes. D'aquesta adaptació arbitrària dels fets a la idea de l'escriptor, de la qual són el focus central els discursos que posà en boca de Jesús, procedeixen les divergències amb els Sinòptics. Jesús va existir en la realitat, com també existiren els Apòstols i els jueus; però ni Jesús fou el Verb diví, ni va presentar-se al món proclamant-se Déu, i per tant, no pogueren refusar-lo els jueus, ni acceptar-lo els Apòstols sota un concepte que mai no va invocar. Així s'expressa Bauer.

No se separen gaire d'aquesta explicació Harnack, Jülicher i el modernista Loisy. Segons aquest darrer, el quart Èvangeli tot sencer no és altra cosa que una alegoria teològica i mística, una obra de sàvia especulació, que res no té de comú, quant a la forma, amb la predicació del Crist històric. Els fets que es refereixen no són més que símbols per a expressar veritats sublimes i místiques, i els esdeveniments són fingits amb l'intent d'il·lustrar qualche veritat, i la precisió històrica solament és una aparença. Aquesta obra l'atribueix Loisy a un fidel jueu alexandrí, el qual no tenia el més petit coneixement personal de la vida, doctrina i mort de Crist, i que l'escriu amb el fi de confirmar en la fe els qui ja creien en Jesucrist. A on es dirigeixen aquestes explicacions, l'arbitrarietat de les quals salta a la vista, el mateix que les de Holtzmann i Weiss? A provar que la idea de Crist-Déu és una invenció de l'autor del quart Èvangeli, puix que en els Sinòptics no se'ns presenta més que com a home. No és necessari fer un profund estudi d'exegesi evangèlica per a palesar la insubsistència del fonament de la teoria racionalista. Crec, doncs, que serà suficient de citar alguns dels textos dels evangelistes que proven que no el presenten solament com a home. sinó demés com a Déu.

Sant Mateu diu que la concepció i el part de la Verge Maria fou el compliment de la predicció d'Isaïas: "Ecce Virgo in utero habebit et pariet filium: et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus". El sentit d'aquesta *presència* per la qual Déu estarà amb nosaltres, l'explica el profeta, no com un auxili diví accidental o mitjançant un poderós taumaturg, sinó per la vinguda del vertader Déu, car anomena a Emmanuel *Déu fort*, que en el llenguatge d'Isaïas significa la persona de Jehovà, i per altra part, aquesta expressió en boca d'un jueu monoteista, en un passatge d'índole no poètica, sinó eminentment dogmàtica, no pot expressar més que la divinitat pròpia del nou-nat. En el cap. XXII del mateix evangelista, en preguntar Jesucrist als doctors de la llei de qui era fill el Crist, i en respondre-li ells "de David", els indica que no és suficient aquesta filiació per explicar la naturalesa del Messias, sinó que ha de tenir un origen més alt, i és el que s'expressa en el Salm CIX, alludit: "ex utero

ante luciferum genui te”, i per consegüent és engendrat pel Pare, consubstancial amb ell, i el seu *Unigènit*; talment com en l’Evangeli de Sant Joan.

Els tres sinòptics anomenen a Crist Redemptor del món, *Senyor* dels àngels: li atribueixen un poder taumatúrgic personal, la potestat de perdonar els pecats, la qual, segons els mateixos jueus, és privativa de Déu, i la de judicar els homes.

Trontolla, doncs, per manca de fonament, la teoria de la diferència essencial del quart Evangeli respecte als Sinòptics, quant a la doctrina de la divinitat de Jesucrist, ni s’ha d’admetre una llarga i profunda evolució transformadora en la Cristologia des de les primeres generacions cristianes fins a l’Evangeli del *Verb*.

Amb la mateixa puresa amb què havien predicat aquesta doctrina els deixebles de Crist fou transmesa a les vinents generacions, sense que en el lapse de temps transcorregut fins a principis del segle IV, sofrís cap minva, ni cap eclipsi, amb tot i que l’error contrari no deixa de tant en tant d’aixecar el cap; mes, lluny d’ofuscar la veritat, servia per a facilitar l’argument *ex praescriptione* a favor de la fe en la divinitat de Jesucrist. Així, igualment que els cerintians, nicolaïtes i ebionites, fracassaren en llur intent de destruir el Crist, Carpòcrates, bizantí, al començament del segle II, Elxai o Elkesai, tant si és nom d’un here-siarca com d’una secta, els dos Teodots, mestre i deixeble, el primer dels quals fou excomunicat pel Papa Víctor i exiliat de Roma, Artemon o Artemas en temps de Zefiri, Berillus, bisbe de Bòstria a l’Aràbia en el segle III, i Pau de Samosata, bisbe d’Antioquia, qui afirmava que Crist no era més que home, però li fou comunicada la Divina Saviesa, en major grau que als altres profetes, exclosa tota unió substancial, encara que en sentit impropï era anomenat Déu i Fill de Déu. Fou condemnada la seva doctrina en el primer i segon Concili Antioquè, mes ell hipòcritament va burlar la condemna, fins que en el tercer concili, l’any 269, fou excomunicat i destituït.

La integritat de l’ortodòxia dels Sants Pares antenicens es podria evidenciar per la documentació històrica que enclou els testimonis dels escriptors dels tres primers segles a favor de l’autenticitat del quart Evangeli; però demés és fàcil de trobar testimonis explícits, recurrent llurs obres, com es fa en els tractats de Teologia. Aquí, per a seguir el fil de l’argumentació d’una faisó acomodada a un article, n’hi haurà prou amb indicar que és unànime el testimoni dels Pares Grecs, que des de Sant Ignasi Màrtir, deixeble dels Apòstols, passant per Sant Policarp, Sant Justí, Sant Ireneu, Atenàgoras, Climent Alexandrí i Sant Hipòlit Portuense, arriben a Orígenes, qui, coneixedor de la fe de tota l’Església, professa obertament el dogma de la divinitat del Verb, comentant textos de l’Evangeli de Sant Joan. “Verumtamen, diu argumentant contra Cels, sciant criminales isti, quem ab initio Deum Deique Filium esse credimus et pro certo habemus, eum esse Verbum ipsum, sapientiam ipsam, ipsam veritatem”. “Ut intelligat quid sibi hoc velit: Ego et Pater unum sumus. Unum igitur Deum, ut explicavi, Patrem et Filium colimus, atque adeo nobis manet contra alios valida

ratio; neque hominem nuperrime exortum, et qui antea non erat, summa veneratione prosequimur. Credimus enim dicenti (Jn. VIII, 58): Antequam Abraham fieret, ego sum; et (Jn. XIV, 6) Ego sum veritas." En els comentaris sobre Sant Joan, escriu: "Nullus enim illorum (evangelistarum) adeo pure manifestavit illius (Jesu) divinitatem, ut Joannes". I en els comentaris sobre la lletra de l'Apòstol Ad Romanos, diu: "Unus autem uterque est Deus, quia non est aliud Filii divinitatis initium quam Pater; sed ipsius unius paterni fontis, sicut Sapientia (VII. 25) dicit: purissima est manatio Filius. Est ergo Christus Deus super omnia". Entre els Pares llatins tenim els testimonis claríssims de Sant Ciprià i de Tertulià, sens dubte, molt comprensius. El darrer diu: "Hunc ex Deo prolatum didicimus et prolatione generatum, et idcirco Filium Dei et Deum dictum ex unitate substantiae... Ita et quod ex Deo profectum est, Deus est, et Dei Filius et unus ambo".

Al testimoni dels Sants Pares podem afegir la pràctica constant de l'Església de condemnar els errors tant contra la pluralitat de persones en Déu, com contra la unitat de naturalesa del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant. Explícita era la fe de l'Església que el Pare, el Fill i l'Esperit Sant són tres realment distints, i que tots tres i cadascun d'ells és un sol Déu vertader; i, conforme a aquesta doctrina, en el segle III condemnà els monarquiens que negaven la distinció de persones i els que afirmaven la distinció de naturalesa, de la qual es dedueix que o són tres déus o que el Fill i l'Esperit Sant no són Déu. En aquesta època el Pontífex Sant Dionís, com escriu Sant Atanasi, reprovà les dites heretgies tant dels sabellians com dels marcionites i d'una faisó ben explícita els errors que més tard havien de professar els arrians: "No són, diu, menys dignes de reprovació els qui afirmen que el Fill és *res facta ποιευα*, i que el Senyor és creat *γεγονέναι τὸν Κόριον*; puix que si el Fill és *fet*, fou un temps en què encara no existia *ἦν, ὅτε οὐ ἦν*; és així que sempre ha existit, si és *apud Patrem*, com ell mateix ho testifica, i, essent el Verb, és la saviesa (5) i la virtut de Déu, el qual mai no pot haver existit sense aquestes virtuts; és per tant absurd dir que el Fill no ha existit sempre" (6).

Al començament del mateix segle i abans de Sant Dionís, estableixen idèntica norma de fe ortodoxa els Pontífexs Zefiri i Calix. Aquest a l'heresiarca Sabelli "ab Ecclesia eiecit quod non recte sentiret", i per altra part, exigia la professió de fe que el Pare i el Fill eren "*unus indivisibilis spiritus, non aliud et aliud, sed unus idemque*", i perquè l'autor de *Originis Philosophumena* i els que sectàriament se li havien adherit refusaren aquesta fórmula, públicament els

(5) Aquestes virtuts, en sentit absolut, són atributs divins: per tant, quan es diu que Crist és Fill distint del Pare es reprovà la doctrina sabelliana, i quan se li atribueixen noms divins, com per exemple, Verb, Saviesa, Virtut del Pare, es reprovà els qui afirmen que el Fill és *fet*.

(6) *Apud Athan. de dec. Nic. n. 26.*

denuncià com a enemics de la unitat de Déu. De Zefiri, diu el mateix adversari seu, l'autor de l'obra citada, que afirmava "ego novi unum Deum Christum Jesum et praeter hunc nullum alium" (sc. nullum alium Deum).

És, doncs, cosa palesa que en el segle III la comú i tradicional doctrina de l'Església respecte a la distinció de persones en Déu i a la unitat indistinta de la naturalesa divina fou declarada i vindicada dels errors contraris pels Pontífexs Romans Zefiri, Calix i Dionís.

En un document antiquíssim, probablement pertanyent al Concili II d'Antioquia, contra Pau de Samosata, es diu: "Ens ha semblat exposar per escrit la nostra fe, que hem rebut des d'un principi, i que, rebuda per tradició de la Doctrina dels Apòstols, es conserva avui en la Santa Església Catòlica... Confessem i prediquem que el Fill és la Saviesa i la Virtut de Déu, existint abans dels segles, no per preconeixement, sinó per essència i personalment Déu, Fill de Déu. Per tant, el que s'oposa a la creença i professió que el Fill de Déu és Déu abans de la constitució del món, i diu que, si s'afirma que el Fill de Déu és Déu, s'anuncien dos déus, judiquem que està fora de la llei eclesiàstica (τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανό-
νος) i la universal Església consent amb nosaltres (7). Aquesta era, doncs, la fe antenicensa, la qual no s'ha de creure que estigués confinada als dominis de la Teologia científica, sinó que estava a l'abast del poble fidel, com ho palesen les actes dels màrtirs.

Abans de cloure aquesta breu exposició històrico-dogmàtica de la doctrina de la divinitat de Jesucrist en el període antenicè, cal refusar la teoria d'alguns teòlegs moderns, que sens dubte ultrapassen els justos límits en l'explicació de l'evolució del dogma. Per una part confessen que la fe i professió del dogma són les mateixes en els Pares antenicens que en els que foren posteriors al Concili; i per altra afirmen que la manera de concebre i explicar l'esmentat dogma fou en aquella *deficient*; no per l'ús dels arguments, comparacions i locucions obscures, sinó perquè creien que la naturalesa del Fill (i així mateix deien de l'Esperit Sant) era quelcom inferior a la del Pare, al qual era consubstancial, mes no en el sentit dels Pares de Nicea, sinó per participació *en quantitat* inferior. Aquesta explicació, si no es limita a algun que altre doctor antic en particular, sinó que es generalitza aplicant-la al criteri catòlic de l'època antenicena, és inadmissible.

Els alludits teòlegs confonen les veritats *predicades clarament pels Apòstols* amb les que es contenen en la revelació d'una manera implícita; les quals pel magisteri autèntic sota la direcció de l'Esperit Sant, han evolucionat, com s'explica en tractar del progrés dogmàtic. El dogma de què aquí es tracta, és la veritat primària consignada en la Sagrada Escripura pels mateixos Apòstols, i que necessàriament havia d'ésser objecte de la seva predicació; que havia d'ésser creguda explícitament pels fidels, professada en el Símbol i segellada amb la sang

(7) *Coll. Conc. Mansi*, p. 1033.

dels màrtirs. Aquesta veritat pot formular-se així: Hi ha un sol Déu, fora del qual no hi ha altre Déu; tres *distints*, el Pare, el Fill i l'Esperit Sant, són aquest sol Déu i no són tres déus; nominalment el Verb del Pare encarnat, Crist, és el vertader Déu, per tant no un altre Déu, sinó un Déu amb el Pare i l'Esperit Sant. No és, doncs, possible que un dogma amb aquestes condicions, en algun temps no hagi estat entès segons el genuí sentir de l'Església Catòlica. El contrari seria oposat als principis generals de la tradició i de l'economia de la fe cristiana. És més; en un dogma de l'indole del de la unitat de la naturalesa divina i de la trinitat de persones, per bé que un Sant Pare en particular no és infal·lible, no s'ha d'admetre que hagi incorregut en error, a no ésser que es provés evidentment que la seva doctrina no podia de cap manera conciliar-se amb el criteri de l'Església; car tal veritat no podia ésser ignorada per un doctor catòlic, i d'haver-la exposada en sentit erroni, els altres haurien protestat; com n'és una prova el cas de Dionís Alexandrí, el qual per haver usat, contra els sabellians, unes locucions un xic dubtoses, fou acusat al Pontífex Romà, qui, amb aquesta avinentesa, exposà la doctrina de fe respecte a la distinció de persones en unitat de naturalesa, amb la qual Dionís no sols es conformà, sinó que digué que sempre l'havia professada. Aquesta claredat d'intel·ligència dogmàtica i sol·licita vigilància a defensar-la, es palesa també amb el fet que els heretges hagin estat sempre descoberts malgrat dissimular llurs errors amb sofismes i subtils distincions.

És cert que en alguns dels escriptors eclesiàstics anteriors al Concili de Nicea es troben expressions dogmàtiques imprecises i quelcom impròpies; mes això no és raó suficient perquè neguem llur sentit ortodoxe, sinó que és lògic explicar-les conforme als textos en els quals està clarament exposada la divinitat de Crist; sobretot tenint en compte que la fidelitat de la tradició antenicensa consta no sols pels escrits d'aquell període, sinó també pel testimoni dels Sants Pares que visqueren poc temps després. Així Sant Atanasi argüeix als arrians amb aquestes paraules: "En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus; vos vero, o novi judaei et Caiphae discipuli quos patres qui vestris oculis faverint exhibere potestis?" (8), i Sant Basili (*Contra Emnon*. n. 5) diu: "Etenim si umbram haberet testimonii quo Unigenitus factura diceretur, nonne iam aures nostrae his clamoribus circumsonantes obsurduissent?"

Si, doncs, alguns Sants Pares sembla que estableixen certa distinció anomenant el Pare "Déu", i el Fill "Senyor", no és perquè neguin la divinitat al segon, sinó que s'ha d'entendre en un sentit igual al que atribueix l'Ambrosiaster a una expressió semblant de Sant Pau: "Ni significa que el Fill sigui inferior quan l'anomena Senyor, ni que el Pare sigui superior quan diu que és el nostre Déu; car ni el Pare seria vertader Déu si no fos també Senyor, ni el Fill veritable Senyor (ço és, absolut, independent de tot altre) si no fos al mateix temps Déu".

(8) *De decret. Nicaen. Synod.* n. 27.

L'ordre de primer, segon i terç, que estableix Sant Justí en el culte a les tres persones, no és d'inferioritat de la segona respecte a la primera, ni de la tercera respecte a la primera i segona, sinó de procedència i origen; i per la mateixa raó d'origen diu que el Pare és Senyor del Fill, o sigui en sentit impropï, en quant tot ço que té el Fill ho ha rebut del Pare. Aquesta interpretació no és arbitrària, sinó fonamentada en les paraules del mateix Sant: "Alium (Dominum) autem in coelis, qui et illius in terra apparentis Domini Dominus est, quatenus Pater et Deus, qui ei praestat, ut et potens sit et Dominus et *Deus*". No d'altra manera parlava el mateix Jesucrist, quan deia que el que tenia, fins la naturalesa divina, ho havia rebut del Pare, i que l'Esperit Sant no diria sinó el que havia oït, això és, el que li era comunicat per la seva procedència del Pare i del Fill. Tal podríem dir d'altres locucions que semblen tenir un significat ambigu, puix aquest s'ha de definir per la doctrina clara i determinada dels mateixos autors, i per les regles generals d'interpretació. Cal que tinguem també present que alguns dels textos que citen els adversaris foren estrañats, truncats o exagerats pels arrians, com ho fa constar Sant Atanasi respecte a ço que es refereix de Dionís Alexandrí, al qual atribuïen els heretges que el que deia de la humanitat de Crist, s'havia d'entendre de la divinitat.

El vertader sentit de la doctrina dels Sants Pares favorable a la divinitat de Jesucrist es manifesta clarament en declarar-se l'heretgia arriana, la qual, tantost fou coneguda, fou denunciada a l'Església i la viril protesta d'Alexandre d'Alexandria tingué ressò en les diòcesis de tot l'Egipte, i de la Tebaida, de Líbia i Pentàpolis, de Síria i Lícia, de Panfília, Àsia, Capadòcia i regions veïnes, les quals unànimement convingueren a condemnar la doctrina d'Arrius com a contrària al sentit de l'Església universal. Aquesta era la ferma posició del dogma poc abans del Concili de Nicea, i per això l'astut heresiarca no s'atreví a proposar els seus errors d'una fàisó franca, sinó que procurà desorientar amb la confusió de l'aspecte dogmàtic i del filosòfic, amb confuses distincions i amb termes ambibològics. La novella heretgia era un sistema sincrètic en el qual embolcallats amb una dialèctica aristotèlica es trobaven elements de diversa procedència, com filonistes, origenistes i lucianistes, mes per damunt de tot el seu origen és filosòfic. Ja des de son començament es formaren dos grups dels quals eren representants els dos Eusebis: els punts de vista del de Nicomèdia eren més radicals, car sostenia que el Fill era creat i de cap manera engendrat de la substància del Pare, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγονός, sinó d'una naturalesa del tot diferent; mentre que segons el de Cesarea, el Fill és inferior al Pare, Déu secundari, engendrat per la voluntat de Déu suprem, però imatge perfecta, i eterna com el Pare.

No era, doncs, amb la filosofia i teologia patristiques amb les que entroncava l'arrianisme, sinó amb els errors que sorgiren durant els tres primers segles del Cristianisme. El filonisme, l'escola de Llucià d'Antioquia, molts deixen-

bles de la qual varen corejar l'heresiarca, les doctrines d'Ébion i Artemes i la teoria del Logos de Pau de Samosata, modificada per Llucià, en el sentit que el Logos impersonal d'aquell, indistint del Pare, que habita en Crist pur home, conforme a un adopcionisme emmotllat en el monoteisme hebraic, era substituït en el llucianisme pel Logos-demiürg, d'origen filonià, el qual informà el cos de Crist sense ànima, suplint-la, i era una imatge analògica del Pare, car els arrians rígids no admetien que el Fill fos, com deia el sofista Astèrius, una imatge perfecta ἀπαράλλακτον εἰκόνα de la substància del Pare; foren les principals fonts de l'heretgia d'Arrius.

Aquest sincretisme, diu Le Bachelet, donà per una part a l'arrianisme la força expansiva, puix s'acomodava als jueus ebionites, als gnòstics orientals, als sabellians racionalistes, als filonistes alexandrins i a altres sectes, així com presentant una mena de cristianisme hel·lènic, s'havia atret molts semi-cristians, esperits superficials, o polítics que la conversió de l'emperador Constantí va inclinar a l'Església cristiana. Mes, al mateix temps, el féu vulnerable, per tal com els doctors ortodoxos podien retreure-li que no era una nova heretgia, sinó un aplec d'errors antics i el retorn al judaisme, al dualisme i al mateix politeisme.

El dogma en el Concili

El més fort impugnador que tingué Arrius des que començà a propagar els seus errors fou el gran bisbe d'Alexandria Sant Alexandre, el qual aconseguí que els bishes manifestessin llur consentiment en la reprovació de l'heretgia. Això desconcertà l'heresiarca i els seus partidaris, de manera que, per a no oposar-se obertament a la creença del poble, es veieren en la necessitat de dissimular, adoptant aquelles expressions vulgaritzades en tota l'Església, com, per exemple, el Fill és Déu, és engendrat abans dels segles, el Pare és sense principi i és principi del Fill, etc., però donant-hi un sentit erroni que solament es podia ocórrer a qui de propòsit els volgués atribuir una significació contrària a la que comunament tenien en el llenguatge corrent i sobretot en la pública i quotidiana professió de fe del poble. Conforme a aquesta tàctica usaven aquelles locucions que havien d'induir el poble a creure que admetien la divinitat del Fill, mes en un sentit que tan sols podien entendre els sofistes; i quant a les expressions eclesiàstiques que de cap manera no podien desfigurar, les refusaven, segons deien, no perquè no volguessin reconèixer la divinitat de Crist, sinó perquè no es trobaven en les Sagrades Escriptures, o perquè podien tenir un sentit sabellia, o perquè semblava que introduïen divisió o multiplicació en la naturalesa divina.

Per acabar amb aquesta confusió es reuní el Concili de Nicea, al qual concorregueren tres cents divuit bisbes, entre ells els arrians, i per obtenir-ho, determinaren formular un Símbol que contingués d'una faisó clara i concreta la

fe de l'Església catòlica, i refusar ensems les expressions que fossin falses i aclarir les de sentit dubtós.

Es pot dir que des d'un principi es dibuixaren tres tendències, l'ortodoxa de la quasi totalitat d'assembleistes, la radical i la moderada herètiques. Invitats els dissidents a exposar llur doctrina, es trobaren amb grans dificultats i caigueren en moltes contradiccions. Per fi, Eusebi de Cesarea redactà una professió de fe, molt aproximada a l'ortodoxa, però que contenia diverses locucions ambigües; posem per cas, per a significar que el Logos no havia sortit del no-res, deia: el Logos és *ex Deo*, ἐκ τοῦ Θεοῦ; la qual cosa acceptaven els arrians, car deien, *totes les creatures són de Déu*. Com és de suposar, aquest subterfugi fou descobert pels Pares del Concili, i per això en el Símbol que aprovaren afegiren algunes frases explicatives que desfessin l'equívoc.

"Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem... et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est, *ex substantia Patris*, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, *consubstantialiam Patri*, per quem omnia facta sunt... Eos autem qui dicunt: era aliquando, quando non erat, et priusquam nasceretur non erat, et quia ex nullis existentibus factus est, aut qui *ex alia substantia vel essentia* dicunt esse, aut creatum, aut convertibilem aut mutabilem Filium Dei; hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia" (9). Aquesta és la fe dels Pares de Nicea.

Mes, no n'hi havia prou de concretar el dogma en una fórmula claríssima per a vèncer uns contraris que es defensaven darrera el sofisma i l'amfibologia. Era, doncs, precis palesar el sentit propi de les paraules, excloent el fals. Així a l'expressió "Filius est *ex Deo*" acceptada, per bé que en una accepció impròpia, pels arrians, hagueren d'afegir la següent declaració: "Filius est genitus ex Patre, hoc est, *ex substantia Patris*"; no perquè, com ja adverteix Sant Atanasi, sigui diferent el Pare de la *substància del Pare*, sinó perquè la segona manera d'expressar-se significa el principi *quo* de la generació, car es diu que el Pare engendrà el Fill de la seva substància i no el creà del no-res. En l'explicació de la generació pròpiament dita, que els arrians no podien desfigurar, s'hi contenia que la substància, οὐσία, del Pare, que era el principi generador, era la mateixa que es comunicava al Fill. Succéi una cosa semblant amb la determinació d'identitat de naturalesa del Pare i del Fill; car, havent els heretges donat un fals significat a les paraules del Concili, s'expressa la igualtat substancial amb una paraula concreta i precisa, ὁμοούσιος (consubstancial), que fou la pedra d'escàndol per als partidaris d'Arrius i, per tant, el distintiu dels defen-

(9) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τοῦτ' ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ... τοὺς δὲ λέγοντας ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι... τοῦτους ἀναθεματίζει κ. λ.

sors de l'ortodòxia catòlica. No em detindré en l'explicació d'aquesta paraula dogmàtica, perquè ella és objecte propi d'un altre article d'aquest volum d'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA. Però cal remarcar aquí el valor de l'expressió *ὁμοούσιος* en ordre a la definició del dogma de la divinitat de Jesucrist.

Tò *ὁμοούσιον*, que significa consubstancialitat o igualtat essencial de naturalesa, és indiferent per a indicar unitat específica o numèrica d'una naturalesa en distintes hipòstasis, i s'ha de determinar pel subjecte al qual s'aplica. Suposada, doncs, la veritat que és el fonament de tota la revelació i que és ensems coneguda per la raó natural, això és, de la unitat de Déu no multiplicable, la consubstancialitat ha de significar una naturalesa, amb unitat numèrica, en distintes persones; i aquest era evidentment el sentit que li donaven els Pares de Nicea, si no es vol admetre l'absurd que professaven el politeisme. Per altra part, la dificultat que puguin oferir les paraules del Concili "Filius est Patri consubstantialis, *ὁμοούσιος*", recau també damunt les pronunciades pel mateix Jesucrist: "Ego et Pater unum sumus".

Que la fe del Símbol nicè no consistia a afirmar la unitat específica, sinó la numèrica, ho prova l'argumentació que hi oposaven els arrians; els quals, arrencant del fals principi que era impossible la generació, pròpiament dita, sense la divisió i propagació, o sigui, sense la multiplicació de naturalesa, argüien contra l'*ὁμοούσιος* amb el següent dilema: o s'afirma la unitat numèrica de la naturalesa divina i, per tant, s'exclou la diversitat de persones (sabellianisme), o s'afirma la pluralitat de persones, i llavors s'ha de negar la unitat numèrica (politeisme). La conseqüència era, doncs, que no es podia admetre la consubstancialitat entre el Pare i el Fill. Mes, aquesta argumentació és il·legítima, car suposa un principi fals, o que almenys s'estableix arbitràriament; això és, que la generació *in divinis* no es pot donar sense la divisió i multiplicació de naturalesa.

La noció fonamental dels errors d'Arrius és la confusió de les paraules *ἀγέννητος inginitus* i *ἀναρχος sine principio*. En la professió de fe que va presentar a Sant Alexandre, diu: "Nosaltres reconeixem un sol Déu, un sol *ἀγέννητος*, un sol *ἀναρχος*, un sol Déu vertader... el Déu de la Llei, dels profetes, de l'Antic i del Nou Testament, qui ha engendrat el seu Fill abans del temps i dels segles". El sentit d'aquestes expressions el declara dient: "Nosaltres anomenem Déu *ἀγέννητος* en oposició al que per la seva naturalesa és *γεννητός*, i anomenem *ἀναρχος* en oposició al que ha començat en el temps". Cal advertir que, segons Arrius, *ἀγέννητος* significa l'essència o una propietat essencial de la divinitat suprema, d'on es dedueix que el Fill és d'una naturalesa inferior, puix que no té aquesta propietat, sinó que és *γεννητός*; el mateix s'ha de dir de *ἀναρχος*. Aquest error radica en l'ambigüitat dels dos termes: *ἀγέννητος* pot significar *increat* o bé *no engendrat*, i *ἀναρχος* pot indicar que no ha tingut *començament* en oposició a ço que abans no existia i després ha començat a ésser, i *no procedir d'altre*. L'essencial en Déu és ésser *increat* i no

haver començat d'existir, i en aquest sentit, no sols el Pare, sinó el Fill és ἀγέννητος i ἀναρχος; però no el *no ésser engendrat* i el *no procedir*, i així el Fill, sense deixar d'ésser Déu com el Pare, procedeix d'ell per generació

L'ambigüitat naixia perquè, conforme a la doctrina arriana és essencial a tota generació la idea de començament i de producció contingent. "El Fill, diu l'heresiarca en la lletra a Alexandre, engendrat pel Pare abans del temps, creat abans de tots els segles, no existia abans d'ésser engendrat. Entendre les expressions "ex utero ante luciferum genui te", "ego a Patre exivi", com si significuessin una part consubstancial del Pare o una espècie d'emissió, és fer del Pare un ésser compost, divisible i mutable, en una paraula, un cos. Mes aquesta noció limitada de la generació és gratuïta, constant-nos per la Revelació que pot donar-se vertadera generació per la comunicació de la naturalesa per identitat; i així les paraules ἀγέννητος i γεννητός, en sentit de *no engendrat* i *engendrat*, signifiquen propietats d'ordre personal o hipostàtic, i en sentit d'*increat* i *creat*, d'ordre essencial o absolut. La mateixa distinció s'ha de fer amb el terme ἀναρχος.

Conseqüentment a aquests principis de l'heretgia arriana, el Fill de cap manera no és igual ni consubstancial amb el Pare, ni pot anomenar-se Déu amb propietat, ni és Fill de Déu segons la naturalesa i en el rigorós sentit de la paraula, sinó Déu per denominació i Fill de Déu adoptiu, per bé que en un grau molt superior i col·locat en una categoria especial; i si es diu que és immutable i inalterable, ἀτρέπτον και ἀναλλοίωτον, no s'ha d'entendre d'una manera essencial, sinó *de fet*.

Com es pot deduir d'això que acabem d'exposar, la teoria arriana consisteix en afirmacions més que en proves; car no són tals les interpretacions d'alguns textos de la Sagrada Escriptura que, a primera vista i entesos en un sentit material, podien significar que el Fill ha estat creat, que ha tingut començament, que el Pare és l'únic Déu, l'únic vertader, l'únic immortal, etc., que el Crist és anomenat *Senyor* en oposició al Pare que és Déu, que aquell li està subordinat, que la seva exaltació i glorificació fou deguda als seus mèrits, i altres de semblants.

Per contra, els catòlics, en afirmar la consubstancialitat de les persones divines, no procedeixen *a priori*, sinó que, després de demostrar per la revelació la vertadera generació i la divinitat del Fill, i suposat el principi indubtable de la unitat de la naturalesa divina, treuen la conseqüència que en Déu la generació i la consubstancialitat no és, com en les creatures, per multiplicació sinó per la comunicació de la naturalesa del Pare al Fill (10).

(10) "Scripserunt (Patres Nicaeni) Filium Patri esse consubstantialem, ut significarent Filium non tantum similem, sed similitudine ex Patre unum idemque esse (quod est Pater), μη μόνον ὅμοιον ἀλλὰ ταῦτόν τῇ ὁμοιώσει... Namque in corporibus quidem quae sunt similia inter se, possunt distare et invicem longe abesse, quomodo se habent inter homines filii ad suos progenitores, sicut scriptum est de Adam et Seth, ex ipso genito, fuisse ei similem secundum speciem suam. Cum vero Filii Dei generatio ex Patre diversa plane sit a natura

Si ὁμοούσιος és l'expressió *dogmàtica* de la consubstancialitat del Fill amb el Pare, les paraules de Crist "Ego et Pater unum sumus" en són la *fórmula escripturística*; i, com diu Maldonado, tots els que disputaren contra els arrians, els oposaven en primer lloc aquest testimoni. Fem-ne breument l'exegesi.

Jesucrist havia dit que Ell donava a les seves ovelles la vida eterna i que ningú no pot arrabassar-les de la seva mà: "et ego vitam aeternam do eis: et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea". Ara bé, donar la vida eterna importa un gran poder, i aquest és tan fort que ningú no el pot vèncer. La raó és perquè ço que li ha donat el Pare és més gran que totes les coses πάντων μείζον, i no hi ha qui les pugui prendre de la mà del Pare, "Pater meus quod dedit mihi: maius omnibus est: et nemo potest rapere de manu Patris mei". Ço que li ha donat el Pare alguns ho apliquen a la naturalesa divina, que li comunica per generació; i en aquest sentit diuen els Pares del Concili Lat. IV: "Pater ab aeterno Filium generando suam substantiam ei dedit, iuxta quod ipse testatur: Pater quod dedit mihi, maius omnibus est". I clouen l'argumentació amb les paraules "Ego et Pater unum sumus", en els quals s'estableix evidentment una identitat entre les dues Persones: identitat de virtut i poder, i, per consegüent, de naturalesa.

Els arrians, per a desfer-se del valor definitiu d'aquest text, explicaven la unitat del Pare i del Fill en sentit moral, això és, com si *unum sumus* significués harmonia i concòrdia de voluntats. Mes aquesta interpretació no s'avé amb el context, com fàcilment ho concedeixen molts autors acatòlics; puix almenys s'ha d'admetre que importen identitat d'actuació respecte a l'obra de la redempció humana, i, per tant, que el poder del Fill és el mateix que el del Pare, ja que aquí parla del poder del qual afirma la igualtat. Per consegüent, amb illació immediata, es dedueix, com diuen Sant Crisòstom i altres expositors, que és idèntica la substància d'ambdós. "Si autem eadem est potentia, palam est eandem esse substantiam" (Chrys.). "Quod si unum potentia, unum sane et divinitate, et essentia, et natura (Euth.).

La consubstancialitat s'enclou aquí d'una manera tan clara, que alguns autors, entre ells Sant Agustí i Sant Tomàs, no creuen necessari deduir-la com a conseqüència, sinó que afirmen que immediatament s'hi conté la igualtat i la

hominum, nec solum similis ille sit, sed indivisibilis a substantia Patris, atque ipse et Pater unum sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre et Pater in Verbo, sicut se habet splendor ad lucem, hoc enim et illa dictio significat; idcirco synodus haec perspicuens recte scripsit ὁμοούσιον... Filium splendorem omnes dixerunt, ut eum proprie et sine divisione esse ex substantia, ac unitatem cum Patre declararent... Procul autem hinc absit omnis cogitatio de corporeis, sed imaginationem omnium sensuum supergressi, pura intelligentia et sola mente cogitemus genuinum Filium Patris et proprie Dei Verbum et sine ulla discrepantia splendorem lucis. Sicut enim non humano modo, sed ut Deum decet, genitus et Filius dicitur et est, ita etiam cum vocem ὁμοούσιος audimus, humanos sensus non debemus sequi nec divinitatis partitiones et divisiones fingendae sunt, sed tanquam de rebus incorporeis cogitantes unitatem naturae et identitatem lucis non dividamus" (τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαίρωμεν) (Athan. *De decr. Nic.*).

identitat de naturalesa entre el Pare i el Fill, d'on es dedueix la igualtat de Poder. El P. Knabenbauer, després de proposar la qüestió, què és el que s'anuncia *primàriament*, si la unitat de poder del qual es dedueix la identitat de naturalesa, o bé la identitat de naturalesa de la qual s'infereixi la igualtat de poder, contesta: "Crec que de les pròpies paraules, *primo et per se*, es desprèn formalment la unitat de naturalesa; car aquestes paraules són aptes per a significar-ho, no estan determinades a una espècie d'unitat i alleguen la raó formal de ço que Crist vol provar: Si ningú no les pot prendre de la mà del meu Pare, tampoc no podrà de la meua mà, perquè jo i el Pare som un mateix Déu. Si algú contesta, perquè el poder és el mateix, es pot replicar, i per què és el mateix? I no hi ha altra resposta concloent que dir que *unum* significa unitat absoluta i perfecta, com és la unitat de naturalesa".

La força de l'argument "Ego et Pater unum sumus" amb el qual Crist prova la seva consubstancialitat divina, no es desvirtua ni s'afebleix gens ni mica per l'argumentació *ad hominem* que usa a fi de confondre els jueus amb la seva pròpia llei "nonne scriptum est *in lege vestra...*", ans bé queda enrobustida amb dues altres expressions que declaren el mateix en diferent forma: "Quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis: quia blasfemas, quia dixi: *Filius Dei sum?*" Havent anomenat el Pare, diu *Filius Dei sum*; que és com si digués: El Pare és Déu i jo Fill de Déu, igual al Pare en la naturalesa, sóc un en la naturalesa, però persona distinta i proposició equivalent a "Ego et Pater unum sumus". "Ut cognoscatis et credatis quia ego in Patre et Pater in me est", que és una ulterior explicació de l'*unum sumus*. La diferència entre les tres proposicions està en què per la primera s'expressa formalment la consubstancialitat, per la segona la filiació i per la tercera la circumincessió *συμπεριχώρησις*. Que en aquest discurs del Messias es palesa la seva divinitat, es prova per l'actitud dels mateixos jueus que el volien apedregar: "Sustulerunt ergo lapides Judaei ut lapidarent eum", com ho expressa d'una manera gràfica Maldonado: "lapides isti clamant adversus Arianos".

És, doncs, arbitrària i antinatural, això és, contrària al sentit obvi de les paraules, la interpretació donada pels arrians a l'*unum sumus*, com si significuessin unitat *moral*; puix els mateixos jueus, tan interessats a desfigurar-les, les entengueren en sentit propi, i aquesta interpretació l'aprovà el mateix Jesucrist. I no es digui que Crist no digué *ego Deus sum*, sinó que els jueus li tiraven en cara que es fes ell mateix Déu "facis teipsum Deum"; car s'ha de tenir en compte que Crist aprovà aquella interpretació; que l'Evangelista en casos semblants admet com a sinònimes aquestes dues expressions: "Patrem suum (*πατέρα ἰδὸν*) dicebat Deum" i "faciens se ipsum Deum". Noti's, demés, que quan el Messias reprèn la incredulitat judaica, diu: "M'acuseu de blasfèmia perquè he dit *Filius Dei sum*, i no obstant no havia pronunciat aquestes paraules, sinó *Ego et Pater unum sumus*", i els seus contraris no l'acusen per haver dit que era Fill

de Déu, sinó perquè es feia Déu. D'on es dedueix que Jesucrist considera equivalents aquestes tres proposicions: "Ego et Pater unum sumus", "Ego Filius Dei sum", "Ego sum Deus"; a les quals s'afegeix la quarta que hem exposat més amunt: "Pater in me est, et ego in Patre".

El Card. Franzelin adverteix que les paraules *unum sumus* poden considerar-se com ço que és definit, respecte a la seva definició continguda en l'exordi de l'Evangeli de Sant Joan: "In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum"; i per tant si algun dubte pogués quedar del valor d'aquell, s'esvairia del tot amb l'afirmació d'aquesta. Concretant-nos aquí a la prova de la consubstancialitat o de la unitat de naturalesa, no insistirem a demostrar que *in principio* significa principi *absolut* en ordre de duració i de permanència, i no començament de temps, i que per consegüent s'indica l'eternitat del Verb, el qual existia *apud Deum*. Amb aquesta expressió es palesa la distinció real entre el Verb i aquell *apud quem erat*; car el nom *Deus* té aquí la significació de naturalesa divina subsistent, la subsistència de la qual s'ha de determinar per la distinció amb el Verb que en ella existia, i per tant es refereix al Pare; així com el mateix nom aplicat al Verb significa la mateixa naturalesa una en nombre, però referint-se a una hipòstasi diferent d'ella, segons la manera d'anunciar pròpia del predicat, expressa el que li és essencial, τὸ τὶ ἦν εἶναι.

El *Verbum erat apud Deum* té el mateix valor que "Unigenitus Filius est in sinu Patris", i "Ego in Patre et Pater in me est" i "claritatem habui, priusquam mundus esset, apud te". És el Fill unigèniti qui està en el si del Pare, és el Verb qui en el temps es féu home, el qui en tot l'Evangeli es declara Fill de Déu, del qual es distingeix realment. Per tant, quan es diu que el Verb existia *apud Deum* πρὸς τὸν Θεόν, no pot significar-se cap atribut absolut, per exemple la saviesa, la justícia, puix els atributs no es distingeixen realment de la persona a la qual pertanyen. Demés no és verb transitori sinó permanent com a substancial, car és Déu, i, si és Déu, és persona distinta d'aquella en la qual existeix i que així mateix és Déu; i per tant són dues persones distintes. Cal advertir aquí, que encara que no es diu "Verbum erat Deus" sinó "Deus erat Verbum", *Verbum* és el subjecte i *Deus* el predicat; la qual cosa es palesa perquè en grec Θεός no va precedir d'article Θεός ἦν ὁ Λόγος, i perquè la intenció de Sant Joan era sens dubte declarar el qui era el Verb. La transposició de termes, com nota un comentarista, l'observem en els versets 1, 4, 5, 7, 10, 11, en què un verset comença amb el mateix terme amb què ha acabat l'anterior; però demés, en el que estem exposant sembla haver-hi una raó especial, i és, que per la conjunció de "erat apud Deum et Deus erat", se signifiqui que el Pare i el Verb són un mateix Déu, i així s'exclou tot pretext per a dir que la paraula *Deus* no té el mateix sentit en un cas que en l'altre. En aquest text, doncs, es declara la unitat del Pare i del Fill en quant són Déu, i per consegüent, un sol Déu. Aquesta identitat no s'oposa a la distinció real que entre ells existeix sota un altre aspecte.

i és el que se significa pels mateixos noms de Pare i Fill o Verb, denominacions que no són absolutes sinó mútuament relatives.

Aquesta doctrina de la unitat de naturalesa i de la distinció de persones és la veritat de fe admesa sempre en l'Església catòlica, per bé que hi hagué en un temps alguna discrepància respecte al valor de les paraules que l'expressaven, la qual es va esvaïr en el sínode d'Alexandria. Els Pares Orientals admetien tres *hipòstasis* i una naturalesa *οὐσίαν* i no volien dir tres *persones πρόσωπα*, sense una aclaració, per evitar la sospita de sabellianisme. Pel contrari, els Occidentals deien que en Déu hi havia una hipòstasi (entenen per tal la naturalesa) i tres persones, i no admetien tres hipòstasis per temor de confondre's amb els arrians, qui amb la pluralitat d'hipòstasis multiplicaven la naturalesa. És, doncs, cosa palesa que la falta de conformitat era deguda al diferent sentit que es donava a les paraules, i, com diu Sant Gregori Naziancè, semblava que existia disparitat en la doctrina de fe i no era altra cosa que un altercat de paraules.

El dogma de la divinitat de Jesucrist definit pel Concili Nicè era equidistant dels dos errors: sabellianisme i judaisme per una part, i arrianisme i gentilisme per l'altra. Concorda amb els sabellians i jueus en reconèixer una sola naturalesa divina i amb els arrians en l'admissió de la diversitat de persones; però condemna en els primers la negació de persones realment distintes, i en els segons, no solament l'afirmació de diverses naturaleses, sinó la multiplicació de naturalesa, de la qual es dedueix la unitat solament específica: "Inter duas opiniones interiecta veritas procedit... maneat ex iudaica persuasione unitas naturae, ex gentili autem errore sola distinctio secundum hypostases, sicque utriusque inopia opinio sanetur (11). "Unus Deus est Sancta Trinitas, Pater et Filius et Spiritus Sanctus; una est enim Patris et Filii et Spiritus Sancti natura, sed non una persona. Verum est enim quod Sabelliani unam naturam Patris et Filii et Spiritus Sancti credunt; sed falsum est quod tres personas esse non credunt. Verum est etiam, quod Ariani tres personas Patris et Filii et Spiritus Sancti dicunt; sed falsum est quod istarum trium personarum tres naturas persuadere contendunt (12).

El dogma després del Concili

Si bé el Concili de Nicea no acabà immediatament amb l'heretgia arriana, li causà una ferida mortal, que després d'algunes alternatives de reviscolament i de decaïment, havia de produir-li la mort; la qual no pogueren evitar ni la protecció dels emperadors, ni les transaccions dels semi-arrians, ni el caràcter filosòfic que havien donat els seus defensors a la controvèrsia. Els doctors ortodoxos atacaren i venceren l'error en les seves pròpies trinxeres; i la victòria brillant que obtin-

(11) Greg. Nyss. *Or. catech.* c. 3.

(12) Fulgent. *Lib. ad Donatum*, c. II.

gueren els Pares del Concili en el terreny de l'Esclatúra i de la Tradició, s'estengué al camp filosòfico-teològic.

Com que el present article no té caràcter històric, no seguiré totes les vicissituds per les quals passà la doctrina d'Arrius, sinó que em limitaré a fer ressaltar el desenrotllament de la fórmula dogmàtica de l'Església Catòlica, no per evolució substancial, sinó per la més exacta determinació de les paraules que l'expressen i per l'aclaració de les idees deguda als treballs dels teòlegs ortodoxos, entre els quals brillaren com dos campions, a l'Orient Sant Atanasi i a l'Occident Sant Hilari, i es distingiren especialment els doctors capadocians, Basili, els dos Gregoris Naziancè i Nicè, Eusebi de Samosata i Apollinar de Laodícia; i a l'autoritat del Sínode d'Alexandria i del Concili ecumènic de Constantinoble. A la Capadòcia, que havia estat la ciutadella de l'heretgia, es formà la coalició anti-arriana de la qual fou l'ànima Sant Basili. No era solament un partit de combat, sinó una escola teològica d'una fisonomia ben caracterizada. Aquells doctors, diu un autor, formats en les escoles filosòfiques d'Atenes, esperits selectes, admiradors intelligents d'Orígenes, procuraren agermanar el dogma amb la raó, no per provar naturalment els dogmes que enclouen un misteri, sinó per expressar-los amb fórmules racionals. Llur gran interès consistia a conciliar les fórmules dels orientals i dels occidentals, divergents per la diferent significació que uns i altres donaven a les paraules; per assolir-ho, Basili i els seus adeptes conservaren l'expressió origenista τρεῖς ὑποστάσεις, però hi afegiren μία οὐσία per tal de juntar les tres hipòstasis en unitat de naturalesa, fusionant així les fórmules de significació equivalent, *tres personae unius substantiae* (llatina) i μία οὐσία, τρεῖς ὑποστάσεις (grega). Per altra part la doctrina clara i precisa que sostenen de les perfeccions absolutes i relatives de Déu, distingint les persones amb el nom relatiu d'origen, això és de paternitat, filiació i processió, sense distinció de substància, els posa a cobert de tota inculpació de semi-arrianisme; i si, a exemple de Sant Atanasi i de Sant Hilari, no foren radicals en no tolerar certes locucions que en si podien ésser dubtoses, era a condició d'afegir-hi un additament que les fes completament innòcues.

Aquest moviment de restauració de la fe nicena, degut a l'actuació dels doctors capadocians, donà fruit abundós. En 378 en un Sínode d'Antioquia, la major part dels bisbes semi-arrians subscriviren explícitament l'ὁμοούσιος i l'any següent, cent cinquanta bisbes orientals reunits per Meleci a Antioquia subscriviren tots els documents enviats pel papa Damas, i firmaren una lletra sinodal adherint-se completament a la doctrina ortodoxa. Per fi, en 381 el Concili de Constantinoble, segon ecumènic, confirmava solemnement la doctrina de Nicea, en el seu primer cànon dogmàtic. "La professió de fe dels tres cents divuit Pares reunits a Nicea de Bitínia, no ha d'ésser pas abrogada; ans bé ha de conservar tota la seva força; i tota heretgia ha d'ésser anatematizada, principalment la dels eunomians o anomeus, la dels arrians o eudoxians, la dels semi-arrians o pneumatistes,

la dels sabel·lians, la dels marcellians, la dels fotinians i la dels apollinaristes". Quant al Símbol dit constantinopolità, coincideix substancialment amb el nicè i solament se'n diferencia en certs detalls de redacció.

L'obra d'adoctrinament realitzada per l'Església Catòlica, en la qual brillaren per llur formidable potència intel·lectual, igualment els Sants Pares orientals que els occidentals, puix al costat dels Atanasi, els Gregori, els Basili, els Ciril, es poden posar els Ambrós, els Agustí, els Jeroni, els Hilari, triomfà definitivament de l'heretgia arriana. Em refereixo, com es pot suposar, a l'arrianisme formalment considerat, com a tal heretgia, no a la simple negació de la divinitat de Jesucrist.

Els Sants Pares i Doctors de l'Església, en el temps que aquesta es trobà en possessió pacífica del dogma de la divinitat de Jesucrist, es dedicaren a estudiar les qüestions relatives a la unió de les dues naturaleses en unitat de persona, la divinitat de la qual provaven amb arguments incontestables, formant la Cristologia, això és, el tractat del Verb encarnat. De les proves de la divinitat de Crist, adduïdes pels teòlegs, principalment pels escolàstics, n'exposaré algunes per a palesar l'estat del dogma després de la definició nicena.

A més dels innumbrables textos evangèlics, principalment el començament de l'Evangeli de Sant Joan, els teòlegs treuen les proves de les epístoles de l'Apòstol. El pròleg de l'epístola als Gàlates comença amb aquestes paraules: "Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem".

En aquest text parla de Jesucrist com oposat als homes, de manera que per la mateixa raó s'atribueix a ell que a Déu Pare la missió que té l'Apòstol. Els llatins feien ressaltar amb preferència aquesta oposició, tal volta fonamentant-se en ço que diu Orígenes: "Manifeste datur intelligi quia non erat (merus) homo Christus Jesus, sed erat divina natura. Non enim si homo (tantum) esset, dixisset Paulus Apostolus, *non ab hominibus neque per hominem*; si enim homo (tantum) esset Jesus et per ipsum assumptus est in apostolatum Paulus, utique per hominem factus est Apostolus... Sed manifeste separat ab humana natura Jesum per haec verba; neque enim sufficit ei dixisse, *neque per hominem*, sed adiecit dicens: *sed per Jesum Christum*; quem utique quia sciebat excellentioris esse naturae, propterea se dixit non assumptum esse per hominem". Mes els grecs, iniciada l'heretgia arriana, la qual, fonamentant-se en el text de Sant Pau (13): "Unus est Deus, Pater, ex quo omnia et nos in illum, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia et nos per ipsum", deien que el Fill era inferior al Pare, perquè, de la mateixa manera que s'afirma que *totes les coses* procedeixen de l'acció creativa del Pare, s'afirma també del Fill, i que la partícula *per*, *διὰ*, s'atribueix al Fill com a causa instrumental de la Creació: sostenien que en

el text *ad Galatas* la preposició *διὰ* s'aplicava igualment al Pare i al Fill, amb la particularitat que a aquest li assenyala el lloc preferent. Així diu Sant Crisòstom: "Si, sola Patris mentione facta, dixisset *per quem*, fortassis commento reperto dixissent (haeretici) hanc particulam Patri congruere, quia Filii opera ad eum referantur; at nunc Filii et Patris simul faciens mentionem et utrique nomini particulam *διὰ* praefigens, commento isti locum non relinquit. Neque enim id facit ut ea quae Filii sunt propria ad Patrem referat, sed ut haec particula nullum naturae discrimen innui ostendat. Quid porro hic dicturi sunt isti, qui ex baptismo aliquem gradum inferiorem commenti sunt quia baptizemur in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti? Nam si ideo inferior est Filius quia post Patrem nominatur, quid dicturi sunt *quum in hoc loco Apostolum a Christo exorsus ad Patrem veniat?*"

No és menys conegut el text *ad Romanos* IX, 5. "*et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula*": καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

És concloent la prova treta d'aquestes paraules contra els arrians, qui afirmaven que Crist és menor que el Pare i creat del no-res; car, segons Sant Pau, Crist és Déu per damunt de totes les coses, i és beneït pels segles dels segles, la qual cosa és exclusiva de la Divinitat. Contra aquesta evidència res no pot la solució que hi donen molts acatòlics des d'Érasme, i consisteix a canviar arbitràriament la puntuació contra les exigències de la gramàtica, introduint una doxologia, la raó de la qual no es comprèn, puix no és altra, segons ells, que donar gràcies a Déu per tants beneficis concedits al poble d'Israel. Per a demostrar aquesta afirmació tan mancada de fonament, posen el punt, o bé després de les paraules *super omnia ἐπὶ πάντων*, o bé de l'expressió *secundum carnem τὸ κατὰ σάρκα*. La raó que al·leguen que Sant Pau enlloc no anomena a Crist Déu, i molt menys Déu sobre totes les coses, es desfà tenint en compte que en altres textos de les lletres del mateix Apòstol se l'anomena Déu, com en la lletra *Ad Ephesios* V, 5, i gran Déu com en *Ad Titum* II, 13. Ni és estrany que en el lloc que exposem l'anomeni ὁ ἐπὶ πάντων Θεός; puix, conforme a la doctrina de Sant Pau *en Crist* totes les coses (τὰ πάντα) són creades, en el cel i en la terra, les visibles i les invisibles, totes *per ipsum et in ipsum*, essent ell abans d'elles, i "en Crist resideix la plenitud de la divinitat corporalment". Demés, la doxologia es troba afegida al nom de Crist més avall (XVI, 27), i en les lletres: 2 *Ad Tim.* IV, 18, i *Ad Hebr.* IX, 21. En contra de la nova interpretació es pot adduir el consentiment unànime dels Sans Pares (14), la qual opinió ha estat seguida sempre per l'Església. Si alguns Sants Pares apliquen ὁ ἐπὶ πάντων Θεός solament a Déu Pare, és en sentit *relatiu ad intra*, això és, per a significar el

(14) Franzelin cita quaranta sis Pares i escriptors eclesiàstics dels primers segles del Cristianisme, i afegeix que no creu que entre els mateixos heretges antics n'hi hagi un sol que negui la relació d'aquest incís a Crist.

principi que no té principi i ho és de totes les processions internes; mes aquí significa un atribut absolut que comprèn l'excel·lència divina sobre totes les coses, la qual no és privativa d'una persona determinada, sinó que és comú a les tres. En altres llocs de la Sagrada Escriptura, en els quals solament el Pare és anomenat Déu, s'exclouen els déus falsos, mes no les altres persones divines; i així en cap d'ells no es diu *Solus Pater est Deus*, o bé una expressió equivalent, sinó que s'afirma la divinitat del Pare, i no s'afirma (encara que tampoc no s'exclou) la divinitat del Fill i de l'Esperit Sant; puix no sempre que es fa menció de les divines persones s'ha de fer constar explícitament que són Déu. En el text de Sant Joan XVII, 3, "Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum", la paraula *solum* no es refereix al pronom *te*, això és, al Pare, sinó al *verum Deum*, i el sentit és, *ut cognoscant te (Patrem)* qui es ille Deus solus verus; ço que es palesa més en el text grec, on es posa l'article immediatament abans de *solum* σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν.

En la carta *Ad Col.* II, 9, diu l'Apòstol: "*Quia in ipso (in Christo) inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*". Com nota Knabenbauer, *divinitas* θεϊότης en aquest lloc s'ha de traduir per *deïtas*, θεότης, que es distingeixen el mateix que diví i Déu, atributs i naturalesa; i Crist no sols posseeix els atributs divins, sinó la naturalesa divina. No pot donar-se major perfecció, cosa més excelsa que tot el conjunt, tota la plenitud de la deïtat, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, per inhabitació, això és, en forma permanent, sense mudança, i *corporalment* σωματικῶς, que equival a totalment, com en un conjunt o síntesi, prenent aquesta paraula en el sentit figurat que té en els lèxics grecs, usat per Aristòtil i Llucià.

El qui tingui algun coneixement de les lletres de Sant Pau, no trobarà a mancar més textos que provin la divinitat de Jesucrist, car tota la teologia paulina no solament pressuposa aquest dogma, sinó que n'és l'exposició i aplicació explícites: així com llegint els Evangelis, sobretot el de Sant Joan, es troba a cada pas la prova manifesta de la mateixa veritat.

Mes per a sintetitzar aquesta doctrina i presentar-la amb tota la seva força demostrativa, cal indicar ço que en podríem dir els principis fonamentals de la seva demostrabilitat, i són: que Jesucrist és anomenat Fill de Déu, no adoptiu, sinó natural; que té la mateixa naturalesa del Pare i que les obres d'ambdós són idèntiques; els altres en són una deducció.

Quant a la denominació de Fill de Déu, en sentit propi, es pot provar per innombrables textos, dels quals n'escollirem alguns: "et Filius Altissimi vocabitur" (Luc. I, 39). La qualitat d'aquesta filiació és palesa per les paraules següents: "que Déu li donarà la seu del seu pare David, i que regnarà en la casa de Jacob eternament", i que són el compliment de ço que era profetitzat per Ezequiel del Messias, que havia de seure en el soli de David en un regnat etern. I, si el rei d'Israel havia d'ésser fill de Déu "ego ero ei in patrem, et ipse erit

mihi in filium”, forçosament el Messias havia de tenir una filiació molt superior; i, tenint en compte que en Is. IX, 6, ja s’indica la naturalesa divina d’aquest fill (15), es pot afirmar que aquí es declara la naturalesa divina de Crist i el seu origen del Pare.

“Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui” (Math. III, 17). Aquest text sembla correspondre al d’Isaïas XLII, 1, “Ecce servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea”. És diu amb èmfasi, ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. En la versió dels LXX, la paraula que en hebreu significa *únic, unigènit*, es tradueix per ἀγαπητός; per això alguns intèrprets diuen que en el lloc esmentat de Sant Mateu, se significa el fill únic, unigènit, qui, com a tal, és especialment estimat, i com a fill únic del Pare li és consubstancial i vertader Déu i en el qual el Pare únicament s’hi complau (16).

“Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare”. Després de dir Jesucrist “Omnia mihi tradita sunt a Patre meo” afegeix que és tal la seva perfecció que solament pot ésser adequada per la intel·ligència del Pare; i recíprocament, així com solament per Déu pot ésser comprès, Déu no pot ésser perfectament conegut sinó pel Fill, el qual, en la deguda mida i proporció, pot comunicar aquest coneixement als homes, car en això consisteix la vida eterna: “haec est vita aeterna ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Jesum Christum” (Jn. XVII, 3). Aquesta mútua relació cognoscitiva prova la igualtat entre el Pare i el Fill, i que és idèntica la naturalesa o substància d’ambdós (17).

En aquestes paraules Jesucrist es proposa a si mateix i al Pare com enllaçats per una relació tan íntima, que cada un d’ells és recíprocament subjecte i objecte exclusiu de la intel·ligència de l’altre: sols el *Pare* pot conèixer el Fill i sols per aquest pot ésser aquell conegut. Aquesta paritat de condició no pot explicar-se si el Pare i el Fill no són perfectament iguals en l’excel·lència de l’ésser i en la capacitat de la intel·ligència. Perquè és clar que el coneixement de què es tracta en ambdós membres, com a expressat amb idèntiques paraules, ha d’ésser de la mateixa espècie. Ara bé; quin és el coneixement que el Pare té del Fill? És evident que no es tracta d’un coneixement qualsevol, sinó perfecte, com-

(15) Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum eius: et vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis.

(16) “In quocumque enim relucet bonum alicuius, in illo aliquid complacet sibi, sicut artifex sibi complacet in pulchro artificio suo; bonitas divina est in qualibet creatura particulari, sed nunquam tota perfecta nisi in Filio et Spiritu Sancto, et ideo totus non complacet sibi nisi in Filio qui tantum habet de bonitate quantum Pater” (S. Thom.).

(17) “Qui videt Filium Patris referentem imaginem, ipsum videt Patrem, quia ipse coram Patre est tanquam prototypum vicissimque in forma propria archetypon repraesentat; atque haec dignis Dei modis intelligenda sunt. Quia vero dixerat: omnia mihi tradita sunt, ne fortasse aliena natura et Patre minor esse videretur, supradicta verba addidit, ut tam suam quam Patris ineffabilem incomprehensibilemque naturam ostenderet; sola eum Trinitatis divina natura semet perfecte cognoscit” (S. Cyrillus).

prensiu, que esgota completament la cognoscibilitat del seu objecte; per tant, idèntic ha d'ésser el coneixement que el Fill té del Pare. Podrà, doncs, el Fill conèixer el Pare d'una manera tan perfecta si no és Déu com Ell? I no es digui que el coneixement del Fill no és d'aquesta naturalesa, puix que es diu que pot comunicar-lo als homes; car això s'ha d'entendre en la mida que aquests són capaços de percebre'l, i no a la manera que solament és connatural a les divines persones.

“Hic est Filius Dei” (Jn. I, 34). El testimoni que amb aquestes paraules dona el Baptista de Crist, per bé que no sigui tal volta una declaració formal i explícita de la seva naturalesa, comprenia la filiació divina en la ment del Precursor, i en aquest sentit podia ésser entesa, si es consideren els altres testimonis de Joan: Crist és l'Anyell de Déu, que té poder d'esborrar els pecats; bateja amb la virtut de l'Esperit Sant, i, per tant, pot comunicar els seus dons; “qui ante me factus est, quia prior me erat”, “Vox clamantis in deserto; parate viam Domini” (Jahve).

Jesús és anomenat Fill de Déu *propri i vertader*: “Qui (Deus) proprio filio suo non pepercit” (Rom. VIII, 32). “Ut simus in *vero Filio* eius (Deo)” (I. Jn. V, 20). Caifàs es referia a la filiació natural quan va preguntar a Jesucrist: “Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei”, puix, tractant-se de l'adoptiva no tenia cap pretext per a condemnar-lo per blasfem; i Jesucrist va contestar afirmativament, segons el sentit de l'expressió “tu dixisti”. També Sant Pere confessà que Crist era Fill vertader i natural de Déu, quan digué: “Tu es Christus Filius Dei vivi”, declarant d'aquesta manera que era superior al Baptista, a Elias i als altres profetes, això és, als més escollits fills adoptius de Déu. Demés, aquesta confessió fou aprovada i confirmada pel mateix Jesucrist, car per la seva pròpia potestat prometé a l'apòstol l'absoluta facultat de lligar i deslligar en l'ordre moral, la qual cosa és pròpia de Déu.

Mes els teòlegs no s'han contentat de citar els textos escripturístics en els quals es parla del Fill de Déu, sinó que han procurat il·lustrar pel testimoni de la mateixa revelació la naturalesa d'aquesta filiació, donant-nos-en un concepte analògic. El vertader Fill de Déu ha de procedir per vertadera generació, la qual és *per intel·lecció*; i així tant la Sagrada Escriptura, com els Sants Pares, en voler determinar el caràcter personal del Fill de Déu diuen que és *Verbum Patris*, ò *Λόγος*. Per tant, si *Verb* és el nom propi del Fill pel qual formalment es distingeix la seva personalitat, s'ha d'entendre en sentit *propri*, de tal manera que convingui perfectíssimament al Fill de Déu, i sols per analogia als enteniments creats; per bé que en l'ordre lògic el procés sigui invers, puix primerament es diu del verb creat, i d'aquest es trasllada al Diví.

El Pare, doncs, sota la raó formal d'intel·ligència, *coneixent* engendra el Verb; això és: la intel·lecció paterna, per la seva necessitat intrínseca, produeix el Verb com el seu terme immanent. La intel·lecció, formalment considerada com

a productiva del Verb, i per consegüent amb relació al Verb, constitueix el Pare, és el mateix Pare, i és *la intel·lecció nocional*, per la qual el Pare ens és *conegut* com a persona distinta: i l'*acte nocional* és *intelligere ad intra*, i és productiu del Verb.

Per la raó natural sabem que l'enteniment diví no és una facultat afegida a l'essència, sinó que és la mateixa essència; la qual no està mai *in potentia*, sinó que per la seva naturalesa és *actus purus*, això és, l'actuació substancial de la intel·ligència infinita, i té per objecte adequat Déu o sigui la seva mateixa essència amb la qual la intel·lecció s'identifica; i és un sol acte substancial comprensiu de la veritat infinita. Mes per la revelació coneixem que aquest infinit Intel·lecte, coneixent-se a si mateix, produeix el seu Verb, que és la seva *intellectual expressió*, o, com deien els antics, *intenció* (18). Aquesta expressió intellectual, que en nosaltres és també certa semblança i es diu *esse intentionale* de la cosa coneguda, és en Déu infinitament perfecta, car Déu es comprèn a si mateix segons la seva infinita intel·ligibilitat; i, amb la seva intel·lecció, no sols produeix la seva imatge intencional, sinó que coneixent-se segons tota la seva infinita intel·ligibilitat, i, per tant, segons l'Ésser infinit, produeix el seu Verb immanent substancial.

La dificultat de comprendre aquesta generació del Verb, sense la multiplicació de la naturalesa divina, la qual cosa sembla ésser contrària al concepte de vertadera generació, l'expliquen els teòlegs per la distinció de ço que és *absolut* i ço que és *relatiu*. Ço que és *absolut* es pot dir de Déu en dos sentits: primer quant és l'Ésser absolut, lliure de tota limitació, *ens simpliciter*, com a infinit i independent, en oposició a l'Ésser participat i creat o creable: en segon lloc, *absolut* és ço que no es refereix a cap terme, i per tant és oposat a ço que és *relatiu* (19). Conforme a aquesta distinció, en Déu una mateixa cosa conté la raó formal de ço que és *absolut* (en oposició al relatiu), car sota la raó formal d'essència ni engendra ni és engendrada, ni procedeix, i això no es distingeix, ni té relació *real* "ad intra"; i ensems té la raó formal de ço que és *relatiu*, i en aquest sentit és el Pare que engendra i el Fill que és engendrat (i l'Esperit Sant que procedeix). Per consegüent, com a absolut, és *un, una essència, un Déu*; com a relatiu, és *tres persones*; de manera que no és una cosa l'essència i una altra la relació, però sí que és diferent la raó formal d'ambdues coses, i aquesta distinció té un fonament real, encara que la relació solament ho sigui de raó (20).

(18) "Dico autem intentionem intellectam id, quod intellectus in seipso concipit de re intellecta, quae quidem *in nobis* neque est ipsa res, quae intelligitur, neque est ipsa substantia intellectus, sed est quaedam similitudo concepta intellectu de re intellecta, quam voces exteriores significant, unde et ipsa intentio *verbum interius* nominatur, quod est exteriori verbo significatum". S. Th. *Cont. Gent.*, IV, c. II.

(19) "Relativum autem in divinis non excludit absolutum quod est ab alio non dependens; sed excludit absolutum quod ad aliud non refertur". S. Th. *Por.* q. 9 a. 4 ad 10.

(20) "Alia est ratio substantiae et relationis, et utrique (rationi nostrae subiectivae seu conceptui) *respondet aliquid* (ratio obiectiva) *in re quae Deus est, non tamen aliqua res diver-*

La verdadera filiació divina del Verb per pròpia generació, no es pot explicar sense la consubstancialitat del Pare i del Fill, que fou el punt fonamental del dogma nicè. La substància divina, *coneixent-se a si mateixa amb intel·lecció expressiva del Verb*, no es multiplica, sinó que coneixent comunica i irradia (segons l'expressió de Sant Basili) la substància numèricament idèntica, *ut intellectum*. Per tant, la intel·lecció substancial, en quant produeix el Verb substancial, i aquest immanentment produït, són una essència, car el que es coneix segons tot el seu *Ésser* infinit, no sols produeix el Verb intencionalment, sinó comunicant substancialment tot el seu *Ésser*.

Aquesta consubstancialitat la posen de relleu els teòlegs amb textos de la Sagrada Escriptura. A més del text "Ego et Pater unum sumus", que hem exposat més amunt, poden citar-se "Omnia quaecumque habet Pater mea sunt" (Jn. XVI, 15), "Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt" (Id. XVII, 10), "Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit Filio habere vitam in semetipso" (Id. V, 26). Tot el que té el Pare, té el Fill i reciprocament; ambdós, doncs, són iguals. "Això ho pot dir el Fill perquè és igual al Pare" (Euth.). *Tenir* en Déu és *ésser*; per consegüent si ço que *té* el Pare ho *té* el Fill, ambdós tenen el mateix *ésser*. Això mateix s'ha d'aplicar a la *vida* que el Fill *té* de la mateixa manera que el Pare. Demés aquesta és la vida que el mateix Sant Joan I, 4, diu que estava en el Verb "in ipso vita erat", vida divina, puix que el Verb era Déu *ab aeterno*, essent persona distinta del Pare, *apud Patrem*.

La demostració de la divinitat del Fill per la identitat de les seves obres amb les del Pare, es conté en Jn. V, 17: "Pater meus usque modo operatur et ego operor", i v. 19: "Non potest Filius a se facere quidquam nisi quod viderit Patrem facientem; quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit". Per les primeres paraules refusa l'acusació d'inobservància del dissabte, no, com en altre lloc, per raó de pietat o adduint l'exemple de David o dels sacerdots en el temple, sinó per raó de la seva divinitat. "Si igitur nemo Patrem reprehendit, neque me quisquam accusare praesumat" (Theod. M.). Així ho entengueren els jueus, millor que els arrians, i per això el volien occir, perquè "non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum, ἰδιον proprium, dicebat Deum, aequalem se faciens Deo".

En el v. 19 ho declara més palesament, afirmant que és el Fill que té la mateixa naturalesa que el Pare, i, per tant, iguals amb ell el poder, la voluntat

sa, sed una et eadem... Licet relatio non addat supra essentiam aliquam rem, sed solum rationem (i. e. res eadem reversa est sub alia ratione essentia, et sub alia ratione relatio, et proinde sub duplici ratione concipitur cum fundamento in re), tamen *relatio est aliqua res*, sicut etiam bonitas est aliqua res in Deo, *licet non differat ab essentia nisi ratione*, et similiter est a sapientia. Et ideo sicut ea quae pertinent ad bonitatem vel sapientiam, realiter Deo conveniunt, ut intelligere et alia huiusmodi; ita etiam *id, quod est proprium realis relationis*, i. e. opponi et distingui (i. e. ut relativi referantur realiter, ad se invicem, et hoc ipso sub formali ratione relativorum sint inter se distincti) *realiter in divinis invenitur*. S. Th. Pot. q. 8. a. 2. ad 2. 3 et 1. q. 23, a. 2.

i l'operació. El *no poder* fer res que no ho vegi fer al Pare, no argüeix impotència, sinó suma perfecció, puix indica que no pot fer res que sigui contrari a Déu, i això és perquè té naturalesa idèntica amb el Pare, el qual li comunica per generació ço que se significa per l'expressió: "nisi quod *viderit* Patrem facientem" (21). I no sols no fa cosa que no la faci el Pare, sinó que ço que aquest fa, també ho fa el Fill, "que pugui obrar totes les coses que obra el Pare i de la mateixa manera", prova la identitat d'essència d'ambdós, τῆς οὐσίας; ἐαυτῶν μαρτυρεῖ ταυτοτήτα; car aquells que tenen distinta manera d'ésser, no poden tenir en totes les coses la mateixa manera d'obrar ὁ τῆς ἐνεργείας τρόπος οὐχ ὁ αὐτός (Cyr. sim. Chr.).

Aquesta posició ferma i indestructible, fonamentada en el testimoni palès de la Sagrada Escriptura, ha estat sostinguda sempre pels Sants Pares i teòlegs fins als nostres dies, els quals han desenrotllat el dogma de la divinitat de Crist, aclarint els conceptes, llimant els arguments i desfent les objeccions dels heretges.

Després de la desfeta de l'arrianisme, la negació de la divinitat del Fill de Déu tornà a sorgir en temps de la Reforma, si bé de manera diferent de la dels arrians, puix cap secta protestant no es presentà com a específicament arriana, per més que neguessin la Trinitat o la divinitat de Jesucrist. Totes les sectes antitrinitàries convenien a negar la Trinitat cristiana, i en això estaven d'acord amb els arrians, car les tres persones que aquests admetien, essent desiguals i de diversa naturalesa, no constituïen vertadera Trinitat; però es diferenciaren d'ells, en no reconèixer ni tan sols la realitat de persones, sinó que els noms Pare, Fill i Esperit Sant eren únicament denominacions d'una mateixa substància, o una cosa equivalent, com en la teoria de Miquel Servet. De totes maneres, per a uns i altres no hi ha més que un Déu suprem, no sols per raó de la naturalesa sinó també de la personalitat, que amb precisió de tota altra persona posseeix la divinitat essencial; i Crist no és altra cosa que un *homo superior*.

Quant al racionalisme modern, nascut del lliure examen i del desenrotllament del criticisme, vol controlar a la llum de la raó natural el dogma tradicional que ens presenta l'Església; al qual oposen la incompatibilitat de l'asseïtat amb la generació del Fill (o amb la processió de l'Esperit Sant) i altres objeccions d'igual vàlua. Aquest procediment d'aplicar el lliure examen als dogmes de la Trinitat i de l'Encarnació va donar com a resultat el desplaçament del racionalisme i del deisme latent en l'heretgia arriana, i ha produït el pseudo-cristianisme o deisme modern, i el modernisme, els partidaris del qual, volent conservar hipòcritament el dictat de catòlics, són més perillosos que els que omentament neguen la divinitat de Crist. Amb l'arbitrària distinció entre el Crist

(21) Nam quando dicimus: facio quod video aliquem facere, significamus quamdam communicationem faciendi ab eo quem facere videmus; quia igitur Filius facit illud idem quod Pater, sed virtutem faciendi accipit a Patre propterea dicit facere quod videt Patrem facere, et hoc est: non a semetipso facere". (Tol.)

històric i el Crist *dogmàtic* i negant al primer la consciència de la seva divinitat, raó per la qual no admeten l'autenticitat del quart Evangeli, destrueixen la cristologia catòlica. "Tota aquesta teoria (l'ortodoxa), diu Loisy, representa el Crist *dogmàtic*, no l'*històric*; descriure la figura històrica de Jesús no és analitzar les definicions dels Concilis respecte a la consubstancialitat del Pare i del Fill, la unió hipostàtica i la unitat de la persona de Crist en dues naturaleses, la divina i la humana". El mateix autor ha escrit: "Preguntar a un crític, el més creient, si Jesús en el curs de la seva vida terrenal tenia consciència d'ésser el Verb etern consubstancial al Pare, és *proposar-li una qüestió inútil*"; i no perquè la resposta afirmativa s'hagi de donar per descomptada, sinó perquè haurà de contestar "que Jesús no ha donat aquesta ensenyança respecte a la seva persona".

Admesa aquesta doctrina, no fa falta dir d'una faisó explícita que Jesús no era Déu. Ni se salva l'ortodòxia de l'esmentat teòleg modernista amb dir: "Que Jesús hagi viscut i parlat com a home, no se segueix que no hagi estat Déu", car l'antecedent treu tota la força a les proves de la divinitat de Jesucrist. Per altra part clarament indica quina és la seva creença en aquest punt, quan diu: "La presència del Déu personal en un moment determinat de la història humana sota la forma d'home és *un concepte que lliga idees que no tenen una mida comú*".

Aquesta darrera temptativa del modernisme contra la divinitat de Jesucrist no ha tingut més èxit que les anteriors, i, amb la condemnaió pontificia ha continuat brillant la fe de Nicea, i una vegada més s'ha confirmat que "qui ceciderit super lapidem istum confringetur: super quem vero ceciderit conteret eum" (22).

(22) Matth. XXI, 44.